

VAIŽGANTAS

GYDYMAS NUO PATRAKIMO IR NUO RAUPŲ ĮCZIEPIJIMU

**TILŽĖ,
1898 M.**

J. Schoenkės sp., Tilžė

Kūrinys suskaitmenintas vykdant ES struktūrinių fondų remiamą projektą
„LIETUVIŲ LITERATŪROS KLASIKOS KŪRINIŲ PERKĖLIMAS
Į ELEKTRONINĘ ERDVĘ“, 2013

TURINYS

Gydymas nuo patrakimo ir nuo raupų įcziėpijimu.	3
I. Nuo patrakimo.	4
II. Nuo raupų.	10

**Gydymas nuo patrakimo
ir nuo raupų įcziepijimu.**

I. Nuo patrakimo.

Dažnai patrakę, arba pasiutę szunįs įkanda žmogų. Kiekvienas iš mūsų skaitytojų yra girdėjęs, kad įkastas žmogus po nekurio laiko patranka ir iš tos ligos numirsšta. Kiekvienas nekartą yra girdėjęs apsakynėjimus apie baisias kanczias patrakimu serganczių žmonių, ant galo, apie negalėjamą pagelbėtis, nės lyg szioł dar nėra tikrų vaistų priesz įsigalėjusį patrakimą. Gal girdėjote, kaip žmogus, patrakusio gyvuolio įkastas, nerimascziuoja, mislydamas, kas czia bus su juo už 9 dienų, arba už 9 sąvaiczių (nedėlių), ar už 9 mėnesių. Baimėje smerczio laukia jisai szitų terminų ir kaip-gi esti laimingas, kad liga neperima! Ant nelaimės, vienok kartais patrakimas apsireiszkia ir žmogus, keles dienas pasirgęs, mirszta. Nekokios liekarstos, kurias butu ligoje gėręs, ne pagelbės, nės, kaip jau sakėm, nėra da vaisto priesz įsigalėjusį patrakimą. Dėlto-gi visiems labai geistina bus žinia, juog nuo tos ligos gal iszsigelbėti, pradedant gydytis tuoj po įkandimo. Bet gydytis reikia kitaip, nekaip sodosę žmonės gydžias, jei nori nebesibijoti ligos ir smerczio. Nieko nepagelbės gėrimas mojinių vabalelių, nei visokių trakžolių, dar mažiaus visoki užkalbėjimai: priesz tą yra kitokis tikras budas (spasabas), iszrastas priesz 12 metų vieno labai mokyto prancuzo — Pastero. Tuojaus apsakysiu, koks tai yra budas. Pirma vienok turite mokėti pažinti, kokį szunį reikia skaityti už patrakusį idant žinotumete, ar tikrai reikia gydytis. Kartais pikti szunįs, nors sveiki, vienok kanda; aiszku, juog tadą nėra ko, nei bijotis, nei gydytis.

Visupirmu turiu jums pasakyti, juog trakti gali ne tiktai szunįs, (nors tie dažniausiai tranka), bet ir kitoki gyvuoliai: katės, kiaulės, galvijai, lapės, pagaliaus ir voverįs. 1890 m. girdėjom apie žmogų, numirusį isz įkandimo namie augintos voverytės, kuri pirma buvo patrakusio szunies įkasta. Veizdėkite, kaip ta voveris patrako dėlto, kad ją įkando patrakęs szuo, teip ir szunįs arba kiti gyvuoliai gali patrakti tada tiktai, kad juos 1 sukramtys kokia patrakusi žvėris. Patrakimu susirgti žvėris gali dar ir tadą, kad suės žalias smagenis kito patrakusio žvėries, arba žįs ar laks pieną isz patrakusio gyvuolio. Ant galo, jei kalė, ar kiaulė parszinga bus įkasta patrakusio gyvuolio, tai gimstantįs mažucziai gali teipo-gi apsirgti, nors tai retai atsitinka. Vienu žodžiu sakant, patrakimas pats isz savęs negali atsirasti, bet visumet paeina nuo kitų gyvuoliu. Ką pasakoja apie szunis, patrakusius isz dantų skaudėjimo isz karszczio, apie vilkus isz szalczio arba isz kitų tokių priežasczių, tai ne tiesa. Toksai aiszkinimas patrakimo paeina isz to, kad sunku yra susekti visus szunų žingsnius, dėlto dažnai gali buti szuo įkastas, mes apie tą, nieko nežinosime.

Tatai apraszysėme jau, kaip rodos szuo arba kitas gyvuolis, patrakimu sergąs.

Isz pradžios gyvuolis, kito patrakusio gyvuolio įkastas, yra visiszškai sveikas. Tiktai po 4—6 nedėlių tepradeda sirgti. Teip pat ir žmogus. Par kelius mėnesius, pagaliaus isztisus metus nuo įkandimo gali buti kuosveikiausis, ir vis-gi patrakimas gali apsireikszi. Tankiausiai žmogus pradeda trakti po 2 mėnesių, recziaus po 4—5 mėnesių, o labai retai po metų. Paprastai, kas pergyveno pusę metų nuo įkandimo, jau gali kuone visiszškai nurimti, nieko jau nebebus jam. Ką pasakoja apie 9 dienas, 9 nedėlias arba 9 mėnesius,

neturi nėjokio pamato. Po 9 dienų tikrai niekas dar negali apsirgti; po 9 nedėlių tiesa, serga, bet lygiai dažnai serga jau po 8, kaip ir po 10 nedėlių: patsai skaitlius 9 neturi tadą nėjokios svarbos.

Szunįs ir apskritai — gyvuoliai, kaip jau esame pasakę, angscziaus apyserga patrakimu, nekaip žmogus, nės jau po 4–6 nedėlių po įkandimo.

Par visą tą laiką, t. y. nuo įkandimo lyg apsireiszkimui ligos, įkastas gyvuolis esti niekam nevodingas; įkastą karvę ar kiaulę drąsiai gal papiauti ir suvalgyti. Pagaliaus patrakusio jau užmuszto gyvuolio mėsa niekam nevodys, jei valgysime gerai iszvirinę, iszmetę smagenis ir pienius isz nugarakaulio, kaipo vodingiausias dalis.

Ale grįzkime atgal. Kaip tiktai praeis tos 4, 5 ar 6 nedėlios nuo įkandimo, tegul sau, mūsų szunies, tai pasergėsime, juog jis atsimainė, pasidarė paniuręs ir nuliudęs, nebenori kasdieninio maisto, o tuotarpu kremta ir ryja daiktus, kokių sveikas budamas neėda, kaip antai: sziaudus, medžio szmotelius, mėszlus, kułaiczius (akmenėlius), purvą, vilnas ryzus (łupatus) ir į tą panaszius; loja atsimainiusiu balsu, pradeda neramiai blaszkytis, kanda pagaliaus ir savo poną, bėga isz namų, o keliu bėgdamas kramto sutinkamus gyvuolius ir žmones.

Kiekvienam isz skaitytojų žinomi jug yra paprociai szunų, tų tikrų žmogaus prietelių ir sargų jo turto. Gerai žinome, kad szuo, nors pikcziausias, kaip tai yra riszami ant rietežio szunįs, nėkumet nepuola ant savo pono. Žinome teipo-gi szunį drąsum esant tik savo namę; jei kartais užeis isz netyczių be savo pono į svetimą kiemą, tai visoko bijos ir tankiai mažesniam už savę szuneliui duodas iszvaryti. Jegut tadą nekankinamas szuo kandžioja savo valdytojus arba kanda svetimoje vietoje, ne ant savo kiemo, gal aną turėti už tikrai patrakusį, ir iszpuola jei neužmuszti isz karto, tai nors kuoveikiausiai uždaryti. Jei prie to, ant nełaimės, bus kas isz žmonių įkastas, tai turi tuojaus pradėti gydytis.

Aptariamam ir geroje atvangioje vietoje uždarytam szuniui maistą paduoti reikia par kokią kiaurinę (skylę) arba par tik pravertas duris, idant ant łakintojo negalėtu pulti (kibti). Jei szuo bus patraukęs, tai ilgiausiai po nedėlios padvės; jeigut-gi po nedėlios pasidarys atmaina, t. y. jei turės gerą apetitą ir ramiai užsiłaikys, tai nebuvo patraukęs, ir tadą drąsiai gal aną iszleisti.

Vienok nevisumet patraukęs szuo užpuldinėja ir drasko — patrakimas kartais apsireiszkia gana ramiai. Tadą apart nuliu; dimo ir nenorėjimo būti, pasirodo paraližius paskutiniųjų kojų; szuo pradeda, kaip tai sakant, kojas vilkti, iszlengvo nustoja valdžios visamę kuno pasturgalyje, ant galo dvesia be jokių nepaprastų priepuolių. Įkandimas tokio szunies yra vienok nemažiau vodingas, o toksai patrakimas yra tiek tik tegeresnis, kad szuo, juo apimtas, negalėdamas užpuldinėti dėl paraližiuotų kojų, kanda tiktai tuos, kurie patįs prie jo prisiartina. Czia turime da pasakyti, juog pasiutę szunįs labai tankiai ėda, pagaliaus ir geria savo ligoje; klaidingas tadą yra manymas, kad szuo, jei par savo ligą ėdė ir gėrė, sirgo kitą ligą, o ne patrakimu.

Jei patraukęs szuo sukramtė kitus szunis ar galvijus, geriausiai yra gyvuolius užmuszti greit po įkandimo, nelaukiant, kol liga įsigalės, nės tadą ir mėšą atvangiaus yra valgyti, ir nėra baimės perkelti liga ant kitų gyvuolių,

kas dar prasciau — ant žmonių. Kad galētu užmuszti visus szunis, įkąstus pasiutunų szunų, ir kitus gyvuolius, tol mažiaus butu nelaimingų priepuolių. Gailu tiktai, kad, kaip pasakėme, teip sunku yra apsergėti szunis nuo įkandimo, teipo-gi ir pasergėti, kad szuo jau įkąstas; dažnai žaizdos nuo įkandimo yra teip mažos, kad negal anų pasergėti, o vienok jos yra nemažiau vodingos.

Pereiname dabar prie svarbiausio dalyko, t. y. prie klausimo, antgałvyje padėto, ar gal apsaugoti žmogų, patrakusio gyvuolio įkąstą nuo apsireiszimo ligos?

Visų pirmu žaizdą roną nuo įkandimo reikia rupeestingai gražiai iszmazgoti su czystu vandeniū, bet tą padaryti reikia ant tų pėdų; prie to iszmygti kuo daugiausiai kraujo, kad žaizdoje (ronoje) pasiliktu kuomažiausiai nuodo (truczynnos), palikto su seilėmis. Jei galima, gerai yra žaizdą iszdeginti įkaitinta lyg raudonumui gelžę, bet teipo-gi toj' pat valandoj' po įkandimo, jei norime, kad deginimas ką pamaczytu. Jau po 10 minuczių yra parvētu deginti, kaip parodo mums atsitikimas, kurį paskui apraszysime.

Ne gerai yra sėtryti arba pudyti žaizdą, nės netik ką nēmaž neapsaugos nuo ligos, bet dar gali padaryti didį skaudėjimą įkąstoje vietoje, suputimą (sutinimą), o kartais pagedimą kraujo ir smertį isz to.

Pirmiaus jau sakėme, ėmimą vaistų į vidų nieko nemaczysiant dar kartą persergam, kad negertumete visų labiausiai mojinių vabaų, nės tie visumet privaro prie didelio vėmimo ir susilpnėjimo, o tas netik nieko nemaczys, bet dar vodys.

Visugeriausia tadą yra, žaizdą rupeestingai iszmažgojus arba iszdeginus, kuoveikiausiai atvažiuoti į Varszavą, nės tenai gyvena gydytojas, kurs nuo to mokyto Pastero iszmokęs apsergėti įkąstus žmones nuo patrakimo.

Apsergėja sziteip. Girdėjote, kad jei įcziepytysime kudikiui raupus, tai paskui, nors raupai užėitu, įcziepytas kudikis arba visiszcai nesirgs, arba turės visai lengvus raupus, tuotarpu kad necziepyti kudikiai, arba ir suaugusieji, mirs nuo raupų. Gal žinote, kaip cziepijas; atkartosiu jums vien dėl priminimo. Jei nuo asabos, raupais serganczios, paimsime truputį pulių, tai yra skystimo isz po szaszo, iszsibėrusio po visą kuną, ir su labai asztrum peiliuku įbrėszime porą kartų į verszio kailį ir tą vietą patepsime tais puliais, tai po dvejeta dienu, toj vietoj, rasys votis, pritvinkusi pulių. Bus tai votis teipo-gi raupinė su tuo tiktai skyrium, kad nebus teip nuodinga, kaip žmogaus szaszai, teip kad verszis, vocziai sugijos, pagys ir nuo raupų nepadvės. Jei dabar su tokiu pat mažu peiliuku porą kartų po truputėlį įdrėksime ant vaiko peczio ir patepsime puliais isz voties, kurią ant verszio padarėm, tai raupų nuodai tuosę puliuosę, kaipo silpnesni, kudikiui jau nebevodys ir apart mažo szaszelio įcziepijimo vietoje ir lengvo karszcziavimo, jokios didesnės ligos nepakels. Tuotarpu jis duoda mums vieną svarbią naudą: apsergsti tą kudikį nuo raupų, tai ligai užėjus. Vienok, kad panorėtumeme įcziepyti vaikui pulius isz szaszų serganczio raupais žmogaus, tai kudikis tikrai numirtu. Matome tadą, kad toks pervedimas nuodų par verszį, tuos nuodus susilpnina teip, kad nustoja užmuszanczio privalumo, bet įgija užtat apsaugojantį privalumą.

Prie tos progos primenam jums, kad neužmirsztumete cziepyti raupus savo vaikasus: geriausiai yra cziepyti vasarą vaikams kelito mėnesių.

Bemažko teip pat daros ir su patraukimu, tiktai czia cziepijam truputį kiteip. Kaip jau esam paminavoję, vodingiausi dalis patrakusio gyvuolio yra smagenis ir nugarakaulio pieniai, kas reiszkia, didžiausią dalį tų nuodų esant netik seilėse, bet smagenose ir pienuose. Jei tadą patrakimą norime įcziepyti

kokiam gyvuoliui, tai, kaip raupų pulius isz szaszo, teip czia émame truputį smagenų arba pienių (juos žmonės vadina teipo-gi smagenimis) isz pasiutusio szunio, isztriname vandenyje ir su mažą szvirksztinėle į cziepijam kitam gyvuoliui. Prie raupų dėl tokio percziepijimo émame verszelius, prie patrakimo kralikus, kuriems įtryszkiam trakimą ant smagenų par kiaurinėle, padarytą galvakiausyje. Verszis, įcziepytas raupais, pasilieka gyvas, iszgydžius votį; tuotaru kralikas, įcziepytas trakimu, dvesia už 15—18 dienu, pasirodžiant trakimui. bet spakainom paraliziskam, trakimui, kokį mes jau apraszėme pas szunis. Jei dabar isz tokio kraliko, kurs nusibaigė isz patrakimo, paimtime dalele smagenų ir įcziepysime antram sveikam kralikui tokiu pat budu, tai yra įtrykszdami tiesiai ant smagenų, tai ir szis kralikas padvės isz patrakimo su tuo atskiriu, kad padvės jau ne už 15, bet už 14 dienu, kas reiszkia, kad nuodai, visiszikai prieszingai raupams, sustiprėjo, nės veikiaus užmusza. Cziepijus isz antro kraliko trecziam, isz treczio ketvirtam ir tt. nuodai teip sustiprės, kad cziepyti kralikai dvės jau už 9 dienu. Kad mes truputį tokių nuodu, t. y. dalį isztrintų smagenų ar pienių patrakusio kraliko, įcziepytumeme žmogui, tai tikrai patraktu ir numirtu. Reikia tadą tokius nuodus susilpninti, idant žmogui nevodytu, bet apsergētu nuo ligos, teip, kaip su raupais. Susilpninimas tokių nuodu teip daros. Visupirmu su tam tikromis replėtėmis atveriamė nugarakaulį kraliko, kurs numirė isz patrakimo, ir iszémame isz kaulų pieniūs: paskui apie du coliu tų pienių pakabiname ant laibo siulo butelyje, gurklelį kuris užkiszam su vata. Ant butelio dugnio piłame truputį édanczios sodos, kuri traukia į savę vandenį ir drėgnumą. Soda tadą isztraukia isz pienių vandenį, par ką tie isz lengvo džiusta, o džiudami nustoja savo stiprumo, arba nuodingumo, bet užsiltaiko apsergstančią privałumą. Žinoma, juo ilgiaus džiusta, juo labiaus silpsta, teip kad pieniai, džiuvę par 10 dienu, įcziepyti kitam gyvuoliui, jau nebeužkreczia patrakimu. Jei tadą kąsnelį tokių pienių, džiovinų par 10 dienu isztrinsime su lazdele vandenyje ir įcziepysėme įkąstam žmogui, tai tas žmogus jau pasilieka isz dalies apsergētu nuo patrakimo, kuriam už nekurio laiko butu pasidavęs. Norint jį apsergėti dar tikriaus, reikia įcziepinėti isz eilios par keletą dienu, kas kart vis stipresnę, t. y. trumpiaus džioviną dalele pienių. Cziepijas į piłvą¹ dėlto, kad szioje vietoje badymas su adatą visu mažiausiai skauda. Toksai cziepijimas kuonevisumet gełba įkąstus nuo patrakimo, jei tik pradėjo gydytis gan angsti po įkandimo t. y. kol nuodai, kurie su seilėmis kandanczio gyvuolio į žaizdą pateko, nesuskubo iszsilavinti, įsigalėti. Tadą už vis geriaus yra, jei kam atsitiktu ta nelaimė, kad įkąstu patrakęs szuo, kuoveikiausiai važiuoti į Varszavą ir ten pradėti gydytis. Geriausiai maczija įcziepijimas tą paczią dieną arba už 2—3 dienu po įkandimo. Už nedėlios jau yra gana vėlu, bet da ne visiszikai, ir cziepijimas dar maczija. Cziepijimas, pradėtas už 2 nedėlių po įkandimo, gali dar maczyti, bet nevisados. Geriausiai yra, važiuojant į Varszavą, pasiimti su savimi ir užmusztą szunį, kurs įkando, idant galētu persitikrint, ar isztikro szuo buvo pasiutęs; jeigut butu ant vietos gydytojas ar veterinaras, kurs galētu padaryti sekciją (szunį iszskrosti) ir iszduoti liudijimą, tai žinoma, gana butu tokio liudijimo ir szunio galētu su savimi nevežties.

Norėtumėm dar pasakyti czia porą žodžių, ar kiekvienas įkandimas yra vodingas, teipo-gi ar paojingi yra drabužiai, sutepti krauju ar seilėmis patrakusio gyvuolio.

Už vodingą skaityti reikia tokį įkandimą, kad szunies dantįs nubraukė arba pradurė skurą, teip kad jau kraujas pradėjo trykszti. Jei tėra tik mėtinės nuo

1 Veiz. abrozda, pridėtą ant pat gało.

sumygimo dantimis, o skura tebėra ne įplėszta, toksai įkandimas nevodija, ir visai nėra ko nei gydytis, nei bijotis. Reikia ir tą žinoti, kad nėra ne kiekvienas įkastas gauna ligą, nors nesigydytu. Isz szimto įkastų mirszta nedaugiau, kaip 10—15. Už vis paojingesnis yra įkandimas į veidą arba į galvą, tadą labai reikia skubytis gydytis. Tol neteip vodija įkandimas į koją, dar mažiaus vodija įkandimas par drabužį, nės tadą seilės, kol pasieks kuną, apsitrina ant drabužius. Įdrėskimas su nagais patrakusio szunies, visiszkai nevodija, negut szuo sudraskytą vietą suteptu savo seilėmis. Sutepimas rankų su krauju užmuszant patrakusius gyvuolius teipo-gi nevodija, jei ant rankų nekokių žaizdų (ronų), nei naujų įdrėskimų nebuvo. Jei buvo, reikia gydytis. Apdarus, suteptus krauju ar seilėmis, drąsiai gal neszioti, reikia tiktai juos gražiai iszskalbti ir iszdžiovinti, nereikia nei užkasti nei sudeginti.

Dabar apsakysime atsitikimą, rodantį kad vienas iszdeginimas žaizdos, nors tik už 10 minuczių nuo įkandimo, negelba nuo patrakimo.

Par P. miestą ėjo jaunas, nės tiktai 25 meta žydas. Sztai griebia jį dantimis už rankos szuo, bėgantis ulyczią, sužeidžia jam delną ir toliaus bėga. Zydas tuojaus nuėjo pas gydytoją, gyvenantį ant tos pat ulyczios. Gydytojas isztraiszkė kraują, iszmazgojo žaizdą su sziltu vandeniu ir iszdegino įkaitintą gelžę, bet kol prisiruoszė, praėjo gerai 10 minuczių. Nurimęs žydas grįžo namon prie kasdieninio darbo. Teip praėjo 5 nedėlios: žydas buvo visiszkai sveikas ir ant nieko nesiskundė. Pos nedėlių vienok pajuto, kad ranka, kurią szuo įkando, pradeda truputį skaudėti. Ant rytojaus vakarop norėjo karcziamoje iszgerti stiklą arielkos. Bet kaip tiktai arielką paėmė į burną, pajuto, kad tos nekaip negal nuryti. Pagrįžo namon, užkando biszkį bulvių ir mėgino užsigerti vandeniu, bet ir vandenio negalėjo nuryti. Įkasta ranka pradėjo kas kart labiaus skaudėti, o už dviejų dienų buvo suparaližiuota, t. y. visiszkai be valdžios, teip kad jos nėkiek negalėjo pajudinti. Alsavimas lygiai pasidarė sunkesnis: alsavo labai tankiai, o prie kiekvieno atsidusimo, pradėjo gerklėj smaugti. Toks pat smaugimas pasidarydavo kaskart, kaip tiktai panorėdavo atsigerti; paskui pasidarydavo pagaliaus tik iszvydus stiklą ar indą su vandeniu. Isz lengvo visa pusė kuno szalyje įkastos rankos pradėjo buti be valdžios, o po 4 dienų buvo suparaližiuota. Alsuoti buvo jam kas kart sunkiau, varginantįs smaugimai gerklėje pradėjo buti kas kart tankiaus, ant galo ir antra pusė kuno paliko suparaližiuota, ir ligonis po 7 dienų sirgimo numirė.

Matome tadą, kad iszdeginimas žaizdos, nors butu padarytas jau po 10 minuezių po įkandimo, nieko nemaczijo. Kad butu vienok tasai žydas tuoj po įkandimo nuvažiavęs į Varszavą ir pradėjęs gydytis, butu sveikas buvęs ir lig sziol.

Lig 1891 metų Varszavoje gydės 1400 asabų, įkastų patrakusių szunų, vilkų, kaczių ir arklių ir isz visų tų numirė tiktai 13. Tuo tarpu kad tamę pacziamę laikę žmonių įkastų, o nesigydžiusių numirė 32.

Dėlto butinai tegul cziepijas kiekvienas įkastas. Adresą ano gydytojo, kurs cziepija, žino kiek viena kanceliariją, o gal ir prabaszcziai, ir ponai dvaruose.

Ant galo, pasakykime dar, kad žmogaus, kurį ta nelaimė sutiko, kad patrakimu susirgo, nereikia bijotis, o dar labiaus nereikia riszti ir prastai su juo elgtis. Toksai žmogus prapastai esti ramus ir su juo reikia apseiti teip, kaip su kitokiu ligoniu. Jei girdėjote, kad patrakę žmonės ļoja ir kanda, tai pasakos. Ant galo, kad ligonis mato, juog jo bijo, laisvės neduoda, ir risza, tai nedyvai, kad pradeda pulti ir isz nekantrybės kąsti, nės kiteip negali apsiginti nuo savo žudytojų (kamuotojų), kad turi suriszttas kojas ir rankas.

Kartais atvežą patrakimu sergantį taip, kad szirdį sopa žiurėti į nabagą. Pames jį ant vežimo, ant plikų lentų ir pririsz. Tie, kurie veža, bijo ir dasilytėti; ligonio galva daužos, o niekas nedrės ką po galvą pakiszti. Toksai elgimos netik neprotingas, bet ir griesznas; patrakę ligonis visumet turi pilną protą lyg pat smerczio, regi ir supranta, kaip su juo apseina: kam-gi nabagai padidinti mūkas? Jei tadą nereikia bijotis žmonių, jau serganczių patrakimu, tai juo nereikia tų, kurius tik ką szuo įkando. Neseniai įkasta žmogų atvežė į Varszavą skyrimamę vagonę isz baimės, kad nevodytu sąsiedams. Toksai atsargumas be reikalo: nei buvimas su įkastu, nei valgymas nei gėrimas su juo, nei dasilytėjimas tikrai niekam negali vodyti.

Tiek jums skaitytojai pasakėm apie tą baisią ligą — patrakimą, apie kurią žmonės turi neteisingą supratimą. Labai bus naudinga ir jums ir kitiems, jei sziuos pamokymus atminsite.

II. Nuo raupų.

Neseniai visas pasaulis szventė szimtmėtines sukaktuves pirmojo įcziepijimo teipvadinamų „apsisaugojimo“ raupų, arba karvinės. Pirmą kartą raupus įcziepijo Anglijoje 14 d. gegužės m, 1796 m. sodžiaus gydytojas Eduardas Dženneris ²vienam asztuonių metų vaikeliui, vardu Džems Fips. Rasit nusistebėsite isz to, kad tuos vardus lig szioł atmename. Kiek tai kasmet cziepijas, niekam nei galvon neateina užraszyti jų arba cziepytojo vardus. Cziepijimas dabar mums rodos tokiu paprastu daiktu, kad vercziaus yra apskelbti svietui pavardes tų, kuriems da nebuvo raupai įcziepyti; bet priesz szimtą metų niekas apie cziepijimą dar nemislijo. Tiesa, ir tadą jau daugolis sukė galvą, kaip galėtu apsaugoti nuo raupų, nės ta liga buvo baisi, daug aukų paimanti. Prancijoje kasmet mirdavo raupais po 30 tukstanczių žmonių; Anglijos miestuose raupais iszmirdavo treczia dalis vaikų lig 10 metų. Teip pat buvo ir kituose krasztuose.

O kiek gi buvo tokių, kurie, tiesa, nenumirė, bet apžabalo, apkurto, paliko pažymėti biauriais randais? Retą raupai teaplinkdavo; „meilė ir raupai nei vieno neaplinks,“ – sakydavo žmonės.

Rytų szalyje jau seniai pradėjo bandyti apsisergėt nuo raupų. Turkijoje ir Persijoje buvo mada prekiuoti jaunomis gražiomis mergaitėmis – vergėmis (nevalninkėmis), kurias brangiai pirkdavo turtingieji sau už paczias (magometaniecziams, tokia tatai yra tikyba, valna turėti daug paczių, nors pirmoji tevdinas tikrąją; namas, kur paczius užlaiko, vadinamas garemąs). Prekėjai tokių vergių, norėdami apsaugoti jas nuo subiaurijimo raupais, tyczią jas užkrėsdavo raupais, t. y. perdėdavo ant jų materiją isz raupinių szaszų. Teip cziepyta užsikrėsdavo raupais, daugiausiai labai lengvais vos tik su keletu szaszelių, ir ant visados buvo apsergėta nuo ligos. Dar žinome vieną garsią ponią, montegijų, kuri liepė sau ir savo vaikams įcziepyti raupus Konstantinopolėje. Tas apsisergėjimo budas pamažu iszsiplatino, vienok veikia pasirodė netikusia, paojingu; gydymas buvo maž ką negeresnis už ligą, nės raupai, stacziai nuo ligo ant sveiko perkelti, nevisumet lengvai pereidavo, tacziau buvo priepuoliai smerczio ir didelio subiaurijimo. Zmonės ir toliaus tukstancziomis mirė. Prusijoje par 1796 m. numirė 26 466.

Raupais serga netiktai žmonės, bet ir gyvuoliai: ožkos, arkliai, kiaulės, ypatingai karvės: bet pas anuos ta liga nėra didelė, iszsiverczia tik ant nedidelio ploto uodos, tankiausiai ant teszmenų.

Anglijoje karvės dažniaus serga raupais, dėlto sodietės tenai jau seniai pasergėjo, kad karvių raupai limpa milžancziams. Paprastai ant pirsztų iszsiverczia keletas rauplių be sunkios ligos: paskui tokios persirgusios asabos nebegaudavo tikrųjų raupų. Ar tiesa, ar netiesa, ale moteris teip pasakojo. Atsirado žmogus, kurs nepaniekino prastų žmonių prityrimo ir sunaudojo. Buvo tai Eduardas Dženneris, sunus turtingo pastoriaus.

Gimė jis arti Londono, sodoje Berkelej 1749 m. 17 d. gegužės m. Nuo pat jaunystės pradėjo jisai mokyti daktarystės; dėl iszsišavinimo buvo nuvažiavęs Londonan; pagrižęs namo, pradėjo gydyti, bet ir mokslo neapleidė. Labai jam rupėjo iszrasti vaistą priesz raupus, užmuszanczius tiek tukstanczių žmonių.

Įsigilinimas į mokslus, kaipo-gi ir anas sodieczių pasakojimas atvedė Dženneriui laimingą mislį – užkristi žmones karvių raupais dėl apsergėjimo nuo tikrųjų raupų. Nereikia manyti, kad Dženneris teip veikia įtikėjo szitam laimingam prasimanymui: par 20 su virszum metų Dženneris tyrė raupus,

mislijo, darbavos, kol drėso atvirai pasigirti su savo iszradimu. Tas tai atsitiko augszcziaus paminėtoje 14 d. gegužės m. Dženneris nuo motriszkosios rankos, netyčia užsikrėtusios karvių raupais, perdėjo materiją ant peczio mažo Fipso. Vaikas gavo karvių raupus. Dėl parodymo, kad Fips yra apsergėtas nuo tikrųjų raupų, Dženneris įciepijo jam nuodus, t. y. tikrųjų raupų materiją, bet Fips tais raupais nebeužsikrėtė; ir puskui dar keletą kartų veltui buvo Fips užkrecziamas: jau nebebijojo raupų ligos.

Po dviejų metų Dženneris apraszė savo pramanymą kningoje, visus tyrinėjimus ir regulą, kaip reikia ciepyti. Tada pradėjo važiuoti pas aną minios žmonių, pasiduodanczių ciepijimui. Dženneris teip darydavo: materiją isz karvių raupų ciepydavo sveikiems vaikams, o nuo jų perneszdavo ant kitų žmonių. Garsas apie Džennerį pasklydo po visą svieta. Anglija par du kartu paskyrė jam didžias dovanas — 300 tukstanczių rublių; dėkingumas-gi visų žmonių kasdien augo kasdien datiriant labdaringų iszradimo pasekmių. Baupai, kur tik buvo užvestas Džennerio apsisergėjimas, nustojo buvė baisią ligą.

Paskui kiti daktarai dar primaningiaus pradėjo ciepyti. Dženneris perneszdavo karvių raupus ant žmonių ir jau isz jų ciepijo kitus. Tas buvo ne visai gerai, nės kartu su raupais persikeldavo ir kitos žmogaus ligos. Dėlto dabar karvių raupus ciepija ne ant žmogaus, bet ant jaunų verszelių pilvo. Kad pasirodo puslelės, renką isz jų materiją, limfą vadinomą, į czystus stiklinius buteliukus ir jau isz jų ciepija žmonės. Lengviaus yra isztirti verszio sveikatą, kaip žmogaus, nės verszį, raupus iszėmus, gal papiauti ir dasižinoti, ar buvo sveikas. Ant galo, ir ta nauda, kad isz verszių gal prisiimti tiek ciepų, kiek tiktai reikia : versziai pigūs.

Idant suprastumeme, kaip ciepijimas sumažino ligą, gana sulyginti sekanczius, skaitlius. Praėjusiamiamę (XVIII) szimtmetyje, t. y. priesz Džennerio pramanymą ant 100 tukstanczių asabų raupais mirė:

Prusuosę ant Reno . . .	90
Vestfalijoje	264
Pamarėje	177
Berlynę	342

Sekancziamę (XIX) szimtmetyje ant 100 tukstanczių žmonių raupais numirė:

Prusuosę ant Reno	9
Vestfalijoje	11
Pamarėje	13
Berlynę	17

Kamę žmonės priverstinai ciepijami yra. tenai visiszkai raupais nebemirsza. Par dviejus (1885—7) metus szvedų miestuose ant milijono gyventojų numirė vos tik 2 asabi; vokieczių miestuose — 5. Ten, kur ciepijimas nepriverstinas, kur atiduota valia ciepytis ar ne, ten raupais daugiau mirszta, nors vis-gi nesulyginamai mažiaus, neg pirma mirė. Par tuos paczius dviejus metus ant milijono gyventojų numirė: Belgijos miestuose 185, Austrijos 371, Prancijos 506, Vengrių 1184. Nuo 1875 metų nei vienas Prusų kareivis nenumirė raupais.

Isz to matome, kaip gerus vaisius iszdavė Džennerio iszradimas. Dženneris numirė 26 d. sausio m. 1823 m. Nedaug tėra žmonių, kurie, persiskirdami su sziuo pasauliu, palieka žmonėms neužmirszamas geradėjystes. Łaiminga

tėvynė, kuri tokius sunus gimdo! Koksai butu neiszmanymas nepasinaudoti isz tokios geradėjystes! Nesitęskite su cziepijimu: kudikiams kelių mėnesių vasaros laikę jau cziepykime, kad neužpułtu raupai, nuo kurių kitokių vaistų nėra.

Vaiszgantas.